

Obnova vidieka

Úloha architektúry v koncepcii trvalo udržateľného života

„Mnoho malých ľudí v malých dedinách, ktorí robia mnoho malých vecí, môže zmeniť tvár Zeme.“

(africká múdrosť)

„Ak chceš hladnému človeku pomôcť, nedaj mu rybu, ale nauč ho chytať ryby.“

(severská múdrosť)

Po viacročnom sústreďenom výskume v laboratóriu praktického života vidieka, v dialógoch za malými i veľkými stolmi na obecných zastupiteľstvách, verejných občianskych zasadnutiach a stretnutiach s nie menej ako tisíckou občanov v rámci spracovania 23 projektov, dovoľm si predstaviť náčrt architektonickej teórie rozvoja nášho vidieka, konfrontovaný so zahraničím.

Európa si už dávnejšie uvedomuje, že vidieku treba venovať osobitú pozornosť. V trhovom hospodárstve je to organizmus so zvláštnym správaním sa, mimoriadnymi reakciami, závisiaci od solidarity mesta. Vyspelé štáty Európy a Európske hospodárske združenie preto rozvoj vidieka ekonomicky stimulujú. Starostlivosť oň je podmienkou harmonického (vyváženého) rozvoja Európy i jednou z dôležitých záruk trvalo udržateľného rozvoja Zeme. Správanie sa vidieka ako osobitej hospodárskej, kultúrno-historickej, sociálno-mentálnej a krajinskej kategórie je oprávnené predmetom záujmu vlád a mocí tohto sveta. Európa zaznamenáva renesanciu vidieka nástupom vidieckej turistiky, jeho elegancia a tradície sa stávajú predmetom obdivu a nádeje šťastného života. Ten naplňuje pôvab stretnutí s históriou a pôžitkom spojenia sa s prírodou. Vidiek sa stáva miestom túžob, idolom zdravej, prítazlivej a priateľskej krajiny. Ak bude chcieť splniť tieto očakávania, stojí pred riešením mnohých úloh. Najdôležitejšou z nich bude znovuoobjavenie a samoobnovenie tej zanedbanej vlastnosti, ktorú nazývame *vidieckosť*. Nezastupiteľné miesto bude mať pri tom architektúra.

V predchádzajúcom vývoji sa z našej architektúry stratil pojem vidiek. Vidiek prestal existovať. Výsledkom ideologickej tézy vyrovnávania mesta s dedinou sa stalo pomešovanie, vidiek a dedina sa stali symbolom zlej minulosti, vidieckosť sa chápala ako niečo menejcenné a zaostané. Vidiek sa stal prežitkom, vidieckosť zakázaným vkusom. Vý-

voj dedín spútal strediskový systém, každej dedine bola predurčená budúcnosť zhora, tak sa otupovala jej vlastná životaschopnosť. Dedinský človek prestal byť vlastníkom pôdy, lesov, potoka, ale aj ulíc či verejných priestranstiev. Ochrana či starostlivosť o okolie mal robiť niekto iný, na to určený. Vidiečan začal žiť za veľkým plotom svojho domu. Tak sa na dedine prerušil prirodzený vzťah človeka k jeho prostrediu. Vidieckosť, ako prejav zaujatosti pre veci spoločné, ako je čistota, poriadok, upravenosť, vytlačil vzor mestského životného štýlu môj dom - môj hrad.

Nástupom environmentálnej zodpovednosti za stav našej krajiny si začíname uvedomovať význam a zmysel vidieckej krajiny, jej jednotu, ale aj zvláštnosti. Jej ochrana sa spája s *obnovou vidieka*, čo znamená návrat environmentálneho myslenia človeka-hospodára na zemi, človeka pôdy a vody - ochrancu prírody. Ide o obnovenie vidieckeho stromu života, citu a zmyslu pre prírodu a tvorbu svojho prostredia. Starostlivosť o vidiecku krajinu a jej globálnu, ale aj rekreačnú funkciu, logicky nastoľuje problém vidieckej architektúry a stavia ju pred nové úlohy a poslanie - *nepodriaďovať si prírodu, ale podriaďiť sa prírode*. História preverená a potvrdená ohľaduplnosť vidieckej architektúry, ako protipól arogancie architektúry mestskej, začína nadväzovať na pretrhnuté spojivá s minulosťou. Historické väzby, ktoré obsahujú aj krédo prostredia, u nás zoslabli. Vidieckosť vyzýva k regionálnym kontextom, dom k manifestom prostredia.

Obnova vidieka je aj obnovou architektonického myslenia „*architektúra vyrastá zo svojho prostredia*“ (L. Wright). Návraty k týmto koreňom sú významovými bodmi vo vývoji architektúry. Ku koncu minulého storočia, už v jeho druhej polovici, stali sa prejavy ľudového umenia priam zjavením. „*Všetko do tejto chvíle bolo bezkrvné, objavom bola čistota, pravdivosť a prostota*“ (Koula, 1965).

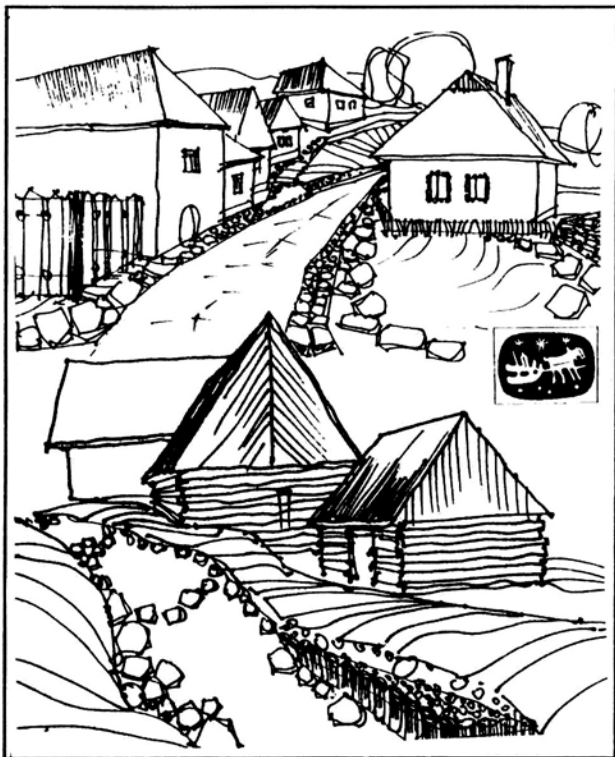
Vidieckosť sa nevyznačuje lacnosťou ľúbivých prostriedkov, ale obyčajnosťou a pravdivosťou. Vidiecka architektúra nie je oslavou individualizmu, ale úcty a zviazanosti, jej záväzkom je vyjadrovať sa pravdivo, odvážne, s čistým, cudným a skromným srdcom.

Obnova dedín a mestečiek je užším pochopením obnovy vidieka. Architektúra je mostom medzi človekom a prírodou, jej novým poslaním na vidieku je viesť dialóg o tom, čo stavať a ako. *Obnovou budeme rozumieť znovuzrodenie prirodzených vzťahov človeka k prírode, rozvoj prosperity vidieka v službách trvalo udržateľného rozvoja našej vlasti.* V tom je praktický cieľ architektonickej teórie obnovy našich dedín a mestečiek.

Metodika obnovy

Nevyhnutne sa musia zmeniť metódy plánovania či projektovania na vidieku, čo znamená nahradit' postup zhora postupom zdola. Metodickým nástrojom toho je zostavenie miestneho programu obnovy. Jedine ten môže zmeniť univerzálnosť centrálného plánovania na individuálnosť regionálneho a lokálneho, *obnova je projektovanie na Mieste a na Mieru.*

Príťažlivá a svojrázna dedina - to je poriadok a upravenosť, starostlivosť o dom a jeho okolie. Poukladanie rozhádzaných kameňov je znamením občianskej vôle k obnove.

Program obnovy je odpoveďou na otázky, čo sme, kam kráčať, chceme si pomôcť, budeme ťahať za jeden koniec, chceme niečo zmeniť okolo seba? Kladenie si týchto otázok je skúškou morálneho stavu našich vidieckych spoločenstiev. Podľa odhodlania zaujať stanovisko „do vlastných rádov“ sa obce rozdeľujú na rozvojové a stagnujúce. Stagnácia je odkladanie odpovedí, rozvoj je rozhodnutie zobrať osud obce do svojich rúk.

Výskum naznačil, že tieto otázky nemožno postaviť naraz a bez prípravy. Bez úvodu sú nekonštruktívne. Z ankiety s obyvateľmi vidieka vyplynulo, že náš občan, doteraz zbavený konfrontácie so svetom, necíti nespokojnosť, ani dôvod niečo zmeniť, predstavu iného ako svojho sveta nepozná. Výsledkom toho je jeho nechut' a apatia či ľahostajnosť. Úlohou všetkých, ktorí sa budú programom obnovy zaoberať, je získať ho pre myšlienku obnovy.

Účinným prostriedkom obnovy je stimulácia a motivácia človeka. Presvedčivou motiváciou môže byť architektonický scenár budúceho obrazu dediny či mestečka. Takýto scenár produkuje predstavy, zjednocuje a inšpiruje, vedie k čínorodým asociáciám, je veľmi vhodným vyjadrovacím prostriedkom miestneho programu obnovy. Obraz krajšieho prostredia láme ľahostajnosť, vďaka kultúrnej vyspelosti podnecuje občana. Túži mať krásu okolo seba, je citiadiostivý.

Prvým pilierom nástupu obnovy na našom vidieku je *osobnosť starostu či primátora* malého mestečka. *Druhým* je jeho *spolupráca s odborníkmi*, zostavenie smelých námetov a premyslených nápadov, vytýčenie cielavedomých úloh na základe dôkladného poznania stavu obce. *Tretím pilierom obnovy* je *obecné zastupiteľstvo*, odhodlanie získať občanov pre vec obnovy. Konštruktívna politická klíma v obci je dôležitým predpokladom pochopenia významu obnovy, program obnovy politiku obce zjednocuje.

Výsledky prieskumov naznačili, že bez motivácie a mobilizácie duchovných síl vidieka (obrody), ekonomickej stimulácie a morálneho ocenenia (podpory) má obnova ako prejav spoločného diela občanov malú nádej na úspech. Štátna podpora (Fond obnovy) je nevyhnutná, ako aj ocenenie najlepších (Súťaž obnovy). Tieto piliere obnovy sú už na Slovensku skutočnosťou (fáza občianskej zaujatosti), chýba však zodpovedajúca legislatíva a minimálna ekonomická pozornosť štátu (fáza realizácie). Na rozdiel od Fondu životného prostredia, Fond obnovy nastoľuje výraznejšie uplatnenie samosprávy, podporu iniciatívnosti, obetavosti a zaujatosti občana za veci spoločné, alebo za veci osobné vedené spoločným záujmom.

Architektúra je súčasťou metodiky obnovy, je prostriedkom motivácie, kreslí obrazy budúcnosti. Obraz budúcnosti má byť snom a vyjadrením túžob občanov. Úlohou architektúry je preto vytvárať predstavy o budúcnosti v dialógu s občanmi či ich predstaviteľmi. Ich účasť neznamená len vyjadrenie sa k hotovému návrhu, majú sa zúčastňovať na formovaní hlavnej myšlienky návrhu. Konkrétny architekt je povolaný využiť dialóg s občanmi na presadenie svojich

odborných poznatkov, dnes je to zápas o návrat hodnôt vidieka. Na tomto základe a v koordinácii s územným plánom obce môže program obnovy vyústiť do *regulatívnej obnovy*. Ide o logické a očakávané usmernenie investičnej činnosti, určenie zásad kvality pri tvorbe životného prostredia v mene skráslenia domova. Regulatívy majú získať podobu všeobecne záväzných ustanovení obecného zastupiteľstva.

Na rozdiel od mesta, metodickú reťaz ochrany a tvorby životného prostredia na vidieku tvorí obec. Obec si vytvára plány, vytyčuje úlohy, rozhoduje, čo a kedy treba spraviť či zmeniť. Tu vzniká architektúra iným spôsobom ako v meste. V tom je nová metodická vlastnosť architektúry, vrátiť občianovi právo, ale aj zodpovednosť za tvorbu svojho prostredia, obnoviť v jeho vedomí a konaní zodpovednosť užívateľa aj staviteľa. Na vidieku sa architektúra rodí v dialógu s ľuďmi.

Obnova je scénou demokratických procesov na našom vidieku. V praxi to znamená mať názor, stanovisko, ale aj dohodnúť sa. To nie je ľahká úloha - ostať aj pri rozdielnosti názorov dobrým priateľom a susedom. Poslaním metodiky obnovy je doviest diskusie o otázkach tvorby prostredia k občianskej dohode. Okrem všeobecne platných, má táto metodika aj vlastností špecifické, vyvierajúce zo zvláštností sociálnej psychológie regiónu. Metódy odborného pôsobenia na vedomie človeka, či metodika postupu dialógu odborník-občan, stávajú sa novým predmetom skúmania, novým znakom kvalifikovanosti odborníkov.

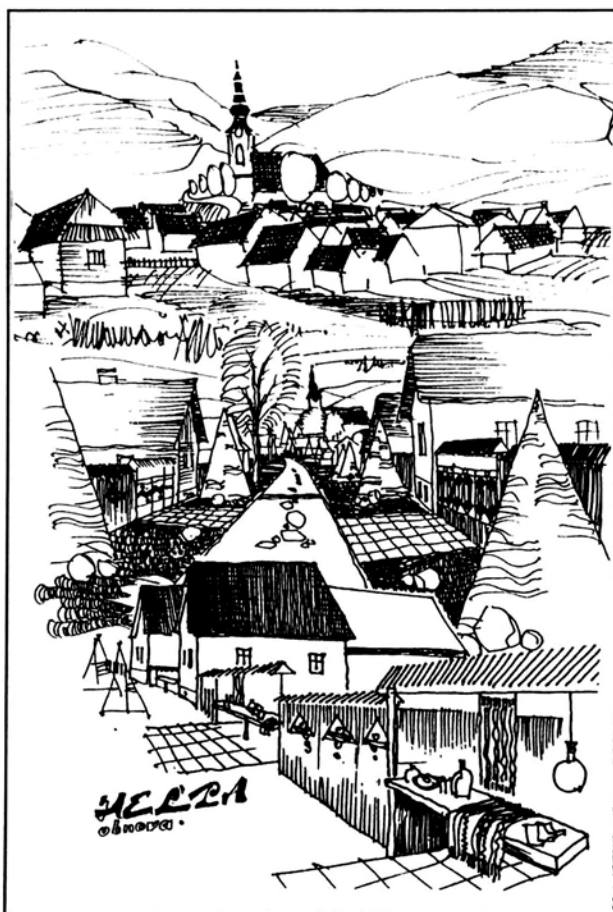
Funkčnosť obnovy

Zámerne diferencujeme a stavíme za seba pojmy *obnova* a *rozvoj*. Oba znamenajú pohyb vpred, prvý v mene poučení a návratov do minulosti, druhý dnes za cenu náhlivosti a zložitej predvídavosti. Úlohou plánovania budúcnosti je spojiť tieto vývojové atribúty, preto *program obnovy chápeme ako rozvojovú koncepciu*. Vo vzťahu k vidieku je funkčným hľadiskom obnovy životného prostredia ekológia a záchrana historického dedičstva. Funkčným hľadiskom rozvoja je prosperita a humánnosť. *Cieľom* programu obnovy je preto *vštepíť podnikateľským zámerom na vidieku environmentálny rozmer*, s dôrazom na využitie starých domov, ale súčasne umocniť nároky človeka na svoj život. Po rokoch vývoja vidieka „do šírky“ je nevyhnutným vývoj „do hĺbky“ predpokladaných javov a procesov. Obnovu, či trvalo udržateľný rozvoj, chápeme ako proces integračný, ktorý na vidieku ovláda aj reč prosperity.

Vidiek sa dnes stáva populárny aj vďaka turistike. Táto funkcia je jeho nádejou, ale aj nebezpečím. Obnova víta rozptýlenosť turistiky a jej exploataciu v rekonštrukcii a záchrane starých domov a ich súborov, v mene zachovania a zdôraznenia identity vidieckych sídiel. Prínosom vidieckej turistiky je zvýšenie zamestnanosti a využitie potenciálu krajiny. Program obnovy však vylučuje masové formy turistiky. Nová výstavba hotelov či ďalších veľkých zariadení je

nebezpečím pre prirodzený rozvoj vidieka, dediny a mestečká by sa stali sídliskami. Vyhľadávané hodnoty vidieckej turistiky - pokoj, pohoda, ticho, stretnutia s domácim človekom pri prestretom stole v jeho kuchyni vylučujú koncepciu centier turistického ruchu. Naopak, zvyšujú záujem o nový typ rodinného podnikania v rodinných domoch, prístavbách, či výmenkoch. Túto príležitosť majú všetky regióny Slovenska, len od nich závisí, s akou vtipnou a priťažlivou ponukou služieb sa predstavia. Obnova vidieka s týmto funkčným zameraním je na Slovensku mimoriadne naliehavá. Výskum potvrdzuje, že na uplatnenie tejto funkcie je pripravený dostatočný ubytovací fond, dediny a mestečká predstavujú v množstve voľných ubytovacích miest hotové „hotely“. Chýba však odvaha, možnosti a schopnosť na vidieku takto podnikat. V záujme rozvoja vidieckej turistiky vytvára architektúra modely a regulatívy obnovy tohto funkčného

Dedina folklóru - to je architektonická rázovitosť regionálnych znakov. Plot a brány sú výkladom ponuky domácich remesiel a výstavou miestneho ornamentu. Obnova zvláštností vidieka.

zamerania, vždy s dôrazom na regionálnu príslušnosť v mene zámeru, že príroda je najväčším bohatstvom vidieka.

Slovensko sa stalo urbanizovanou krajinou, kde domiňuje pohyb za prácou, pohyb tovarov či surovín, ktorý ovláda doprava. Vidiek sa premenil na sústavu širokých ciest. S výnimkou „koncových“ ležia dediny a mestečká spravidla na štátnych cestách a sú viac-menej dopravnými koridorami štátneho významu. Na vidieku prestali existovať ulice, sú len cesty. Vidiek prestal žiť pred domom, začal žiť na všadeprítomnom asfalte a vo svete rozdelenom cestou na dve časti. Obyvateľ vidieka žije v ohrození dopravou. Obnova je výzvou k humanizmu, nastolením návratu ľudí na ulice a na verejné priestranstvá, návodom na stretnutia, posedenia a verejné podujatia. Záchrana historických mestečiek znamená nové riešenie dopravy. Námestia, ktoré sa premenili na autobusové stanice, nemôžu byť miestom trhov či jarmokov, príjemných či sviatočných kontaktov. Doprava v dnešnej podobe porušila korene vidieckeho života. Obnova prichádza podľa vzoru Európy s novým funkčným chápaním ciest. Cestu treba vrátiť človeku. Vidiek nemôže žiť bez ulíc plných spokojných ľudí. Cestu musíme chápať ako súčasť životného prostredia obce, tu má občan právo pokojne nakupovať, bezpečne, príjemne a pohodlne sa prechádzať. Bude to hľadanie funkčného kompromisu obec-štát. Výskum potvrdil, že aj pri súčasnej intenzite cestnej dopravy možno nájsť určité riešenia v prospech človeka. Architektúra v rámci koncepcie spomalenej dopravy v dedine či mestečku prichádza s funkčnými úpravami, ktoré zosúladia pohyb dopravných prostriedkov a chodcov tak, že sa nemusí vylúčiť ani jeden z nich. Riešenia budú vždy individuálne, v mnohých prípadoch na to nebudú potrebné ani veľké investície, iba jednoduché úpravy. Prínosom úprav nových ulíc z hľadiska životného prostredia bude menej asfaltu a viac zelene.

Funkčné spektrum obnovy je široké a otvorené. Patrí sem napríklad potok a jeho regulácie, staré domy a vlhkost ich múrov, poľnohospodárstvo a jeho prístavky, dom a jeho energetická spotreba a pod. Dôležitá je aj estetická funkcia obnovy, obnova zmyslu pre krásu vidieckeho prostredia, obnova vidieckeho vkusu.

Občania súhlasia s názorom, že naše vidiecke mestečká a dediny nie sú pekné. Je tu síce veľa nových domov, no rôznorodosť a nesúrodosť budov, plotov, striech, či fasád nepôsobí dobrým dojmom. Ich obyvatelia však sú za zmeny, vítajú viac kvetov a stromov. Jednofarebné fasády už začínajú byť skutočnosťou. Obraz Slovenska sa v porovnaní s Európou vyznačuje dramatickou až grotesknou rôznorodosťou domov a znakových prejavov. Vedľa seba stoja v rade stáročia, ale aj o prestíž zápasíaci susedia. Estetický vkus živorí. Možno však konštatovať, že dožil ideál rovnej strechy, obdiv znovu získava romantický detail vidieckosti. Návrat vidieckeho človeka k pôde, remeslu či podnikaniu na dvore prináša aj návrat „gazdovskej“ prevádzky domu. To predpovedá adaptáciu dnešných veľkých domov na domy vidiecke. V dôsledku návratu vidieckeho štýlu života

dospeje obnova vidieka k svojráznemu obrazu, vidiecku krajinu umocní vidiecka architektúra.

Akciešnosť obnovy

Každá teória, aj architektonická teória obnovy vidieka, má dve stránky. Pozitívnu - *zoušobecnienie problémov* s cieľom nájsť spoločné východiská, riešenia, a negatívnu - *zjednodušenie problémov* a v dôsledku toho stratu konkrétnosti.

Vidiek sa vyznačuje rôznorodou štruktúrou. Každý región je iný, každé vidiecke mestečko a dedina majú svoje špecifické problémy. Dnes už vieme, že vidiek bude mať svoje „sociálne“ pásma podľa intenzity vzťahu k mestu, že budeme mať „panský“ a „sedliacky“ vidiek. Do prvého sa budú sťahovať bohatí ľudia z mesta, v druhom ožije zvuk a vôňa rodinného poľnohospodárstva. V tomto znamená sa bude pretvárať rad dedín a mestečiek. Vidiek bude mať svoje „ekonomické“ vrstvy podľa stupňa podnikavosti či životaschopnosti. Budeme mať „bohatý“ a „chudobný“ vidiek. Bohatý sa bude vyznačovať spokojným hlasom hostí.

Vidiek v polohe sídiel bude mať dve tváre. Historické mestečká s dôstojným výrazom minulosti a dediny s poslaním využiť fond svojich domov. Úlohou mestečiek bude zachovať a umocniť všetko pôvodné, úlohou nových dedín bude dospieť k harmonickému výrazu celku. Vidiek má sídla malé a veľké, s rómami spoluobčanmi a bez nich, v devastovanom alebo zachovanom prírodnom prostredí. Každá obec má svoje zvláštnosti, preto obnova vidieka zdôrazňuje individuálnosť každého programu obnovy.

Trvalo udržateľný rozvoj našej krajiny nemá len globálny a lokálny rozmer, má aj individuálnu formu prejavu a akciešnosť.

Akciešnosť obnovy v praxi určuje mnoho faktorov, najmä *ľudský a ekonomický*, dvojica človek a peniaze (dnes menej peňazí a viac úsilia). Princípom akciešnosti obnovy preto je: 1. veľa malých a trepezlivých činov za málo peňazí, 2. cieľavedomosť, umocnená odbornými poznatkami a znásobená spoločným úsilím. V rámci prvého princípu ide o:

- čistota a poriadok (obnova fasád, kvety okolo domu),
- upravenosť a údržbu (obnova krajov ciest, chodníkov a rigol, drevený a nízky plot pred domom),
- starostlivosť a pracovitosť (obnova verejných priestranstiev, zastávka, altánok, detské ihrisko, spoločné kvety, skládka, stromy),
- všímavosť a usilovnosť (obnova a záchrana starých domov, brán, plotov, zvoničiek, Božích múk a pod. prestížne stavby).

Ľudský faktor obnovy je rozhodujúci, znamená chcieť. Vymenované body činorodosti obce sa spájajú s predpokladanou výstavbou kanalizácie, vodovodu či plynovodu. Táto väzba nie je určujúca, je však efektívna. Vytýčenie kanálov a zasypávanie výkopov možno spojiť s ľudským nadšením skrášliť tvár obce. Je to príležitosť na uplatnenie architekto-

nických regulatívov „skrášlenia“. Regulatívy sú len zjednocujúcimi zásadami, ktoré nechajú každému majiteľovi dost priestoru na vlastnú realizačnú interpretáciu.

Druhou rovinou čínorodosti obce pri obnove je realizácia odborne pripravených úloh v podobe *konceptných regulatívov*. Príklad pre mestečko:

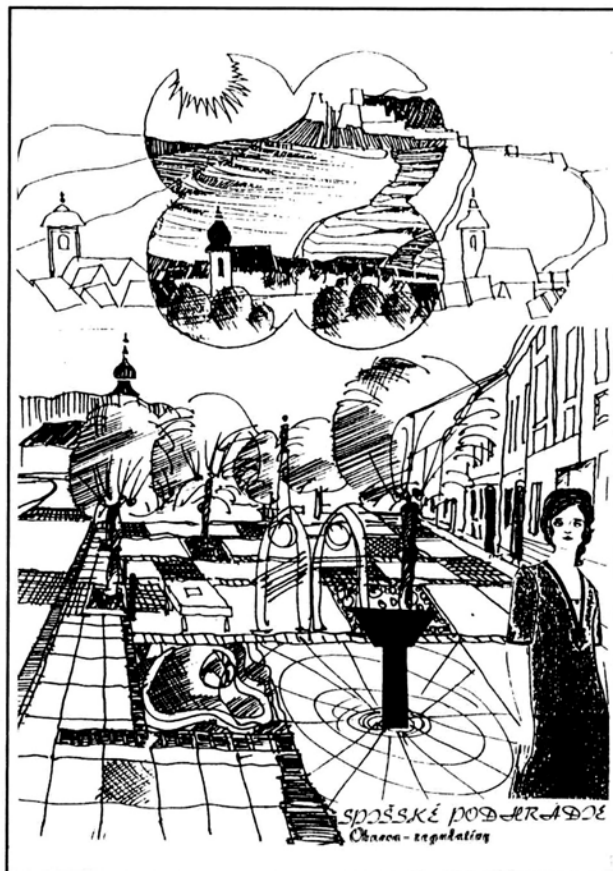
- Prechod cez hlavnú ulicu - autobusová zastávka, spojenie dôležitých zariadení obce, nákup, posedenie, ponuka. *Vytýčenie promenády*.
- Námestie - vydláždenie univerzálnej plochy, trh, oslavy, sviatky. *Určenie reprezentačného priestranstva*.
- Domy - rekonštrukcia obytných domov na podnikanie, prízemie, predná časť domu, vstup, dvor, reklama. *Usmernenie stavebnej činnosti v mene prosperity*.

Tieto body konceptného zamerania obnovy sú najfrekvencovanejšími problémami mestečiek. Na dedinách je veľkou úlohou tohto druhu zostavenie regulatívov pre dotváranie vidieckeho výrazu rodinných domov v službách ich funkčnej rekonštrukcie, architektonické regulatívy vidieckej harmónie a regionálneho tvaroslovia. Obnova v podobe regulatívov nikoho do ničoho nenúti, nič nepredpisuje, nič neurčuje. Regulatívy vyzývajú, oslovujú a presvedčujú o tom, že význam súkromných investícií sa umocňuje rešpektovaním spoločných architektonických zámerov a cieľov.

V porovnaní s riadením procesov obnovy vidieka v krajinách vyspelej Európy sa naša koncepcia hlási k architektonickému vedeniu obnovy dedín a mestečiek. Takto sa to robí napr. v Nemecku. V Rakúsku sa obnova riadi centrálna a úradnícky. Architektonické vedenie obnovy formou praktických a užitočných činov zabezpečuje ich environmentálnu účinnosť a kultúrno-spoločenskú zámernosť. Tým sa architektúra začleňuje do procesov zameraných na trvalo udržateľný rozvoj našej krajiny.

Literatúra

- Dulla, M., 1993: Architektúra dnes. Vydavateľstvo Pallas, Bratislava.
- Konieczny, G., 1993: Dofentwicklung Uhyst, Kurort Gohrisch, Ruit. Ortliches Entwicklungskonzept. Planungsintitut fur Landleiche Siedlung. Stuttgart.
- Koula, J. E., 1965: Pozerám sa na architektúru. Vydal SFVU, Bratislava.
- Kovačevićová, S. a kol. 1990: Etnografický atlas Slovenska. Veda, vydavateľstvo SAV, Bratislava.
- Kuhn, I., 1962: Stretnutie s architektúrou. Osveta, Martin.
- Landzettel, W., 1989: Das Bild der Dörfer. Dorferneuerung in Niedersachsen. Hannover.
- Shnull, R., 1986: Ortsdurchfahren in Dörfern und kleinen Städten, Heft 487. Hannover.
- Simons, D., 1988: Katalog Verkehrsberuhigender Massnahmen für die Ortsdurchfahrt L 284 Universität Stuttgart.
- Svetlík, J., 1976: Plánovanie a výstavba miest a obcí. Vydavateľstvo Alfa, Bratislava.
- Trischler, K., 1994: Das Vort der Bürgers. Landesgeschäftsstelle für Dorferneuerung, Heft.
- Zibuschka, K., 1991: NO Landes Verkehrskonzept. Amt der NÖ Landesregierung Heft.

Malebnosť a atraktívnosť vidieckych mestečiek - to je veľkorysá rekonštrukcia domov a námestí. Námestie je živým priestranstvom trhov a ľudských kontaktov. Obnova je znovuzrodením historicky slávnych mestečiek.

